

социализации личности. Анализируются формы и методы правового образования общества. Доказано, что роль СМИ в формировании правового мировоззрения и правовой культуры личности не сводится лишь к передаче гражданам знаний о законодательстве, особенно важным является формирование убежденности личности в необходимости соблюдения правовых норм, формирование положительного отношения к праву, признание его ценности.

Ключевые слова: средства массовой информации, правовое мировоззрение, правовая культура, правовая социализация, правовое образование, правовое воспитание.

Makeieva O. The role of the media in the formation of legal conciseness and legal culture of a society

In the article the role and importance of the media in the formation of legal conciseness and legal culture of a society were investigated. The role of the media as the institute of legal socialization of a person was substantiated. The forms and methods of legal education of a society were analyzed. It was proved that the role of the media in the formation of legal consciousness and legal culture of a person is not limited by the transfer of knowledge about the law to the citizens, but it is the most important to form a conviction of a person that it is necessary to observe the legal rules, create positive attitude to the law and recognize its value.

Key words: the media, legal conciseness, legal culture, legal socialization, legal education, legal upbringing.

УДК 340.1

*Олександр Миколайович Малюк,
аспірант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

ПРАВОВА ІДЕОЛОГІЯ: СУТНІСНІ ОЗНАКИ ТА ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ

Цікавим і мало вивченим питанням загальної теорії держави і права є питання, яке пов'язане з аналізом та вивченням категорії «правова ідеологія». Не секрет, що правова ідеологія, як і правова психологія, здебільшого досліджувалися в контексті структури терміно-поняття – правова свідомість. Проте остання досить детально вивчена вченими-правознавцями. Достатньо згадати праці вітчизняних та зарубіжних авторів, серед яких: В. Бабкін, О. Зайчук, М. Козюбра, О. Копиленко, В. Копейчиков, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Селіванов, Т. Тарахонич, М. Теплюк, Ю. Шемшученко, О. Ющик та ін.

Загальним щодо визначення правової свідомості є те, що це поняття є своєрідним виміром правової реальності. Самі ж дефініції правової свідомості пов'язані з виявленням сутності цієї категорії як сукупності уявлень, почуттів, ідей, що відображають ставлення людей, соціальних спільнот до діючого чи бажаного права. Безумовно, не з усіма висновками деяких правознавців щодо сутності цієї категорії ми можемо погодитися. Так, зокрема, у нас викликає сумнів констатація того, що «правові погляди, ідеї, теорії, почуття живуть як би своїм відокремленим життям, незалежно від економіки, політики, держави і навіть позитивного законодавства» [1, с. 556].

Як нам здається, саме такі фактори як, економіка, політика, культура (загальна і правова) суттєво впливають на рівень правової свідомості і окремого індивіда, і певних соціумів, соціальних груп тощо. Навряд чи низький рівень культури в суспільстві чи економічні кризи-ви прояви можуть сприяти підвищенню рівня правової свідомості, а отже, подоланню явищ правового нігілізму та правового песимізму (явища, ще більш деструктивного, порівняно із

правовим нігілізмом). Втім, навіть цей невеличкий аналіз свідчить, що категорія «правова свідомість» у цілому не належить до обійдених увагою в правовому науковому полі, що, до речі, не можна стверджувати про категорію «правова ідеологія». У такий спосіб спробуємо хоча б деякою мірою подолати певні наукові прогалини та відповісти на деякі питання з означеної проблематики.

Отже, крім правової психології в структуру правосвідомості включається правова ідеологія, яка, на відміну від психологічного сприйняття навколишнього світу, відповідає рівню науково-теоретичного відображення та освоєння дійсності. Правову ідеологію слід розглядати як сукупність юридичних ідей, теорій, поглядів, які у концептуальному, систематизованому вигляді відображають і оцінюють правову реальність.

У порівнянні з правовою психологією, первинною «субстанцією» якої є психологічні переживання людей, ідеологія характеризується цілеспрямованим, як правило, науковим чи філософським осмисленням права як цілісного соціального інституту, не в окремих його проявах (наприклад, у вигляді тих чи інших норм, судових рішень тощо), а в ролі самостійного елементу суспільства (суспільно-економічної формації, культури, цивілізації).

У сфері ідеології і засобами ідеології знаходять відображення потреби та інтереси передусім соціальних груп, класів, народів, держави, світового співтовариства в цілому. Звичайно, елемент індивідуального, особистісного присутній і в ідеологічному відображенні правової дійсності: та чи інша ідеологічна доктрина створюється і формулюється, як правило, окремими людьми — вченими, філософами, громадсько-політичними діячами, а далі стає надбанням багатьох людей, які досягають у своїй свідомості системного цілісного відображення держави і права [2, с. 23].

Однак правова ідеологія значно перевершує правову психологію за ступенем і характером пізнання права. Якщо правова психологія фіксує багато в чому зовнішній, часто поверхнево-чуттєвий аспект, зріз правових явищ, цілком відповідає повсякденному людському досвіду, то правова ідеологія прагне до виявлення сутності, соціального сенсу, природи права, «намагається», як правило, представити його у вигляді завершеної культурно-історичної філософії і догми [2, с. 24].

Прикладами правової ідеології як способу правового усвідомлення дійсності можуть слугувати гегелівська філософія права, природно-правова, позитивістська, марксистська доктрина держави і права, багато сучасних концепції правопізнання, у тому числі інтегративна. Крім цього, сфера найбільшого «застосування» правової ідеології — не індивідуальні і стихійно-масові відносини людей, що характерні для правової психології, а спрямованість на вираження інтересів, потреб достатньо оформлених, інституціоналізованих соціальних спільнот: класів, політичних партій, громадських рухів, держави, міждержавних об'єднань тощо.

Так, ті чи інші політичні організації, що у сучасних владних відносинах, створюються, як правило, на основі будь-якої політико-правової ідеології — консервативної, ліберальної, марксистської, християнської тощо. У цьому випадку правова ідеологія виконує своє основне призначення: вона слугує разом з політичними ідеологіями своєрідним соціальним планом-програмою діяльності організованих у партію, політичну систему людей, дозволяє їм діяти усвідомлено і доцільно для досягнення певних соціальних і правових ідеалів.

Наявність демократичної та соціально-, культурно-, історично обґрунтованої державно-правової ідеології є життєво важливою умовою діяльності будь-якого суспільства. Так, одним з фундаментальних висновків вже понад 20-річного періоду реформ в Україні є те, що країна не може жити без ясної і осмисленої національної державно-правової ідеології [3, с. 15–22]. 69 років диктату однієї — комуністичної — ідеології сприяли на етапі «перебудови» нігілістичному ставленню до ідеології взагалі, створили ілюзію корисності деідеологізації суспільства, політики, права.

У результаті механічної деідеологізації виник найнебезпечніший, навіть у порівнянні з наслідками економічної кризи, стан: посилення відчуття духовної порожнечі, втрати сенсу, безперспективності того, що відбувається, що охоплює деякі верстви населення. У нашій «деідеологізованій» свідомості посилюється тенденція до соціального примітивізму, ігнорування багатьох демократичних процесів.

На такому «духовному» ґрунті правова держава і міцний правопорядок неможливі. Тому зараз нарастає суспільна потреба в новій, демократичній державно-правовій ідеології для України, яка не буде мати нічого спільного з диктатом, нав'язуванням старих, віджилих принципів. Принципи і механізми відтворення такої ідеології в суспільній свідомості мають бути відмінні від минулого [4, с. 9].

Як наголошується у сучасній вітчизняній літературі, дійсний вибір для майбутнього України зараз полягає у тому, яка ідеологія найбільш адекватна для України, її сутності, духу, перспективам розвитку.

Без політико-правової ідеології немислиме сучасне цивілізоване суспільство. Прикладами високоідеологічних документів можуть бути Конституція США, Конституція ФРН, французька Декларація прав людини і громадянина 1789 р., які виступають ідеологічним фундаментом демократій і правових систем західних країн.

Для України в перехідний період правова ідеологія набуває особливої значущості. Національна правова ідеологія дозволяє людині, класам, партіям так чи інакше орієнтуватися у нових політичних обставинах. Жодна, навіть найдетальніша пропаганда чинного законодавства цього дати не зможе. На відміну від конкретних і утилітарних програм, гасел, планів і обіцянок, правова ідеологія орієнтується на довготривалі процеси, норми поведінки, в силу чого вона здатна з'єднувати покоління, концентрувати зміст їх діяльності (зокрема, молоді) на соціальні, творчі потреби та цілі.

Правова ідеологія є таким синтезом правових знань, у цілому правової культури, який в концептуальному вигляді доступний не лише фахівцям, а й широким верствам населення, кожній людині, пропагуючи сенс життя, орієнтуючи у складному і суперечливому світі.

У підтримку національна правова доктрина – показник правової свідомості суспільства, вона характеризує найважливіші культурно-правові цінності, які слугують «перепусткою» до сім'ї цивілізованих народів Європи [5, с. 9–17].

Сьогодні Україна знаходиться у кардинально новій соціально-економічній, духовно-моральній та геополітичній ситуації, яка вимагає нового осмислення вихідних начал нашого правового розвитку, в тому числі на рівні його ідеологічного та культурологічного обґрунтування.

Можна назвати деякі загальні параметри майбутньої цілісної і систематизованої концепції правового розвитку для України.

1. Вітчизняна правова ідеологія не повинна будуватися на ідеї соціального і політичного розколу, протиставленні однієї соціальної групи іншій. Навпаки, теорія повинна прагнути до максимального духовного об'єднання країни, досягнення стану етичної та духовної соборності, необхідного ступеня політичної консолідації. Країна потребує концентрації інтелектуальних і матеріальних сил для важкої відновлювальної та творчої роботи. Право має максимально сприяти реалізації цього завдання.

2. Правова ідеологія повинна бути досить відкритою для систематизації та сприйняття історичного досвіду, якою б ідеологічною приналежності він не характеризувався. Правова ідеологія повинна вбирати все конструктивне і корисне для України з теорії і практики минулого і сьогодення.

3. Індивідуальність можлива тільки через соціальність. Необхідне раціональне поєднання інтересів особистості і громадянського суспільства, влади і пересічного громадянина. Повно-

цінний розвиток особистості, забезпечення гармонії прав і обов'язків реалізуються через інтеграцію людини в суспільство, його культуру.

4. Правова ідеологія повинна спиратися на принцип зміцнення й захисту України, яка має розвивати демократичне суспільство. Без грамотних і компетентних адміністраторів, без ефективної виконавчої влади з армією, з оснащеними правоохоронними органами та органами, що захищають зовнішню безпеку, жодна правова держава світу не може існувати [6, с. 440–447].

5. Ядром правової ідеології, її обов'язковим компонентом є знання права, яке за своєю суттю звертається до кожної людини з приписами, дозволами і заборонами, надає йому права і покладає обов'язки. Людина, що не знає право (конституції та інших законів) своєї держави, веде позаправове життя, а отже, є безсилою щодо свавілля влади, поступається їй, проявляє покірність.

Отже, необхідно, щоб кожна людина точно знала те, що їй «можна», «не можна» або «слід робити», щоб усвідомлювала не тільки зміст (структуру) свого правового становища, а й була упевнена у своєму майбутньому. Саме ця обставина орієнтує на правомірний варіант поведінки (діяльності).

Крім знання норм права кожній людині потрібно знати ще його принципи (вихідні, основні положення) та джерела, щоб за необхідності знайти потрібні принципи і норми. Обсяг і якість знань, володіння принципами і нормами права прийнято називати правовою інформованістю особистості.

6. Правова ідеологія і правова психологія, що становлять зміст правової свідомості, перебувають у тісному взаємозв'язку.

Відповідно, правосвідомість являє собою складний комплекс ідеологічних і психологічних компонентів (елементів). Від рівня ідеологічної підготовки особистості залежить можливість контролю переживань, емоцій, почуттів тощо, тобто вміння бути соціальною особистістю. У цьому сенсі правова ідеологія виконує роль своєрідного фільтра, через який проходять всі фактори, що впливають на право та правову поведінку (діяльність).

Список використаних джерел

1. *Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. — М. : Юристъ, 1997. — 672 с.*
2. *Матузов Н. И. Теория государства и права : учебник / Н. И. Матузов, А. В. Малько. — 4-е изд., испр. и доп. — М. : Изд. Дом «Дело» РАНХИ ГС, 2014. — 528 с.*
3. *Оніщенко Н. М. Правовий світогляд як явище соціальної діяльності / Н. М. Оніщенко // Право України. — 2014. — № 5. — С. 15–22.*
4. *Косолапов Н. А. Интегративная идеология для России: интеллектуальный и политический вызов / Н. А. Кололапов // Вопросы философии. — 1994. — № 1.*
5. *Колодій А. М. Громадянське суспільство: ознаки, структурні елементи, співвідношення із державою / А. М. Колодій // Право України. — 2014. — № 4. — С. 9–17.*
6. *Общая теория государства и права. Академический курс : в 3 т. / отв. ред. М. Н. Марченко. — 4 изд., перераб. и доп. — М. : Норма: Инфра-М, 2013. — 720 с.*

Малюк О. М. Правова ідеологія: сутнісні ознаки та підходи до вивчення

Стаття розкриває сутність категорії «правова ідеологія» як явища соціального компромісу та правового консенсусу. Автор наголошує, що правова ідеологія до цього часу, на жаль, розглядалася тільки як структурна ланка категорії «правова свідомість», яка, втім, є достатньо проаналізованою та дослідженою у вітчизняній юридичній науці на відміну від категорії «правова ідеологія». Окремим вектором розгляду стає аналіз «правової ідеології» як явища, якому властиві риси моністичного характеру, що відрізняє її від феномена ідеології політичної.

Ключові слова: правова ідеологія, правовий консенсус, правовий компроміс, політична ідеологія, право, правова свідомість.

Малюк А. Н. Правовая идеология: сущностные признаки и подходы к изучению

Статья раскрывает сущность категории «правовая идеология» как явления социального компромисса и правового консенсуса. Автор отмечает, что правовая идеология до сих пор, к сожалению, рассматривалась только как структурное звено категории «правовое сознание», которая, впрочем, достаточно проанализированной и исследованной в отечественной юридической науке в отличие от категории «правовая идеология». Отдельным вектором рассмотрения становится анализ «правовой идеологии» как явления, которому присущи черты монистического характера, отличающей ее от феномена идеологии политической.

Ключевые слова: правовая идеология, правовой консенсус, правовой компромисс, политическая идеология, право, правовое сознание.

Maljuk O. Legal ideology: the essential features and approaches to learning

The article reveals the essence of the category «legal ideology» as a phenomenon of social compromise and legal consensus. The author notes that legal ideology is still, unfortunately, considered only as a structural unit of the category of «legal consciousness», which, however, sufficiently analyzed and studied in the domestic legal science, in contrast to the category of «legal ideology». Separate consideration of vector analysis becomes «legal ideology» as a phenomenon, which is characterized by the features of the monistic character that distinguishes it from the phenomenon of political ideology.

Key words: legal ideology and legal consensus, compromise legal, political ideology, law, legal consciousness.

УДК 340.12

*Алла Анатоліївна Мельник,
здобувач кафедри теорії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ВЛАСТИВОСТІ, ПРИНЦИПИ ТА СТАНДАРТИ ЯК СКЛАДОВІ ЯКОСТІ ЗАКОНУ

Закони відіграють особливу роль у житті суспільства. Вони забезпечують його стабільний розвиток, підтримують справедливість. Суспільство зацікавлене в тому, щоб закони максимально реалізувалися. Тому актуальним є питання розуміння правової якості закону. Критерієм ефективності реалізації законів є «якість».

Питання правової якості закону привертало увагу теоретиків права протягом тривалого часу. Дослідженням цієї проблематики займалися такі видатні вчені, як С. Алексєєв, Д. Керімов, В. Нерсесянц, С. Полєніна, А. Піголкін, М. Козюбра, Н. Оніщенко, П. Рабінович, Ю. Шемшученко та ін.

Метою цієї статті є аналіз поняття «якість закону» через існуючі у науці підходи до характеристики цієї категорії.

У своєму категоріальному значенні термін «якість» вперше з'являється у філософії Аристотеля. «Якістю я називаю те, — пише він, — завдяки чому предмети визнаються так чи інакше якісно визначеними» [1, с. 23]. Багато видатних учених і мислителів минулого присвячували свої праці розробці проблем категорії «якість». Так, Дж. Локк розділяв усю незліченну кількість якостей на дві групи: а) «первинні» якості, тобто об'єктивні, які існують незалежно від людської свідомості (протяжність, рух, спокій, фігура тощо); і б) «вто-